

UNIDADE 5: PROCESOS XEOLÓXICOS EXTERNOS

1. Procesos xeolóxicos externos
  - 1.1. Meteorización
  - 1.2. Transporte
  - 1.3. Sedimentación
  - 1.4. Diaxénese
2. Rochas sedimentarias
  - 2.1. Rochas sedimentarias detríticas
  - 2.2. Rochas sedimentarias non detríticas ou químicas
  - 2.3. Rochas sedimentarias orgánicas

1. PROCESOS XEOLÓXICOS EXTERNOS

Así como os procesos xeolóxicos internos forman as rochas ígneas e metamórficas e son responsables do levantamento de cordilleiras, da xeración de volcáns ou dos eventos sísmicos, os **procesos xeolóxicos externos** configuran o relevo, contribúen á formación do solo e crean as rochas sedimentarias. As rochas sedimentarias son as que se forman a partir da acumulación de partículas que proveñen da alteración doutras rochas, sexa cal sexa a súa orixe.

Mentres que o motor dos procesos endóxenos é a calor interna da Terra, os procesos esóxenos están provocados polo clima e a forza da gravidade. Como consecuencia da súa acción se crean os relevos e as rochas sedimentarias.

Ó longo deste tema imos centrarnos nos procesos esóxenos que participan na formación das rochas sedimentarias: meteorización, transporte, sedimentación e diaxénese, e tamén cales son as rochas sedimentarias máis importantes.

1.1. METEORIZACIÓN

Defínese a meteorización como a alteración *in situ* que sofren as rochas na superficie terrestre como consecuencia da acción sobre elas da atmosfera e os seus axentes (auga, xeo, vento...) e tamén dos seres vivos, e que dan como resultado unha serie de cambios tanto físicos como químicos.

Os cambios físicos consisten nunha fracturación ou disgregación da rocha, é dicir, a rocha se transforma nun conxunto de fragmentos máis pequenos da mesma composición; é o que se coñece como **meteorización física**. Os cambios químicos consisten en variacións na mineraloxía, aparecendo novos minerais; este proceso é coñecido como **meteorización química**. Ambos tipos de meteorización suceden de forma simultánea.

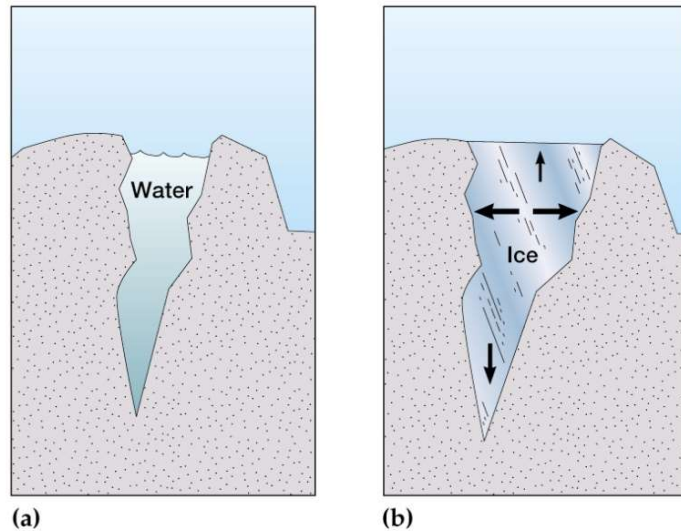
O grao de meteorización depende de:

- ◆ A composición da rocha.
- ◆ As características climáticas.
- ◆ O tempo de exposición ás condicións que provocan meteorización.

A. Meteorización física ou mecánica

Consiste nunha **disgregación** ou división da rocha en fragmentos, sen que se altere a súa composición química ou mineralóxica. Pode producirse por:

◆ **Xelifracción ou crioclastia.** É a rotura da rocha debido a acción tipo cuña que realiza a auga ao conxelarse no interior das fendas da rocha.

◆ **Haloclastia.** É a rotura das rochas producida polo crecemento de cristais de sales nas fendas. Mecanicamente, é un proceso similar ao anterior. Sucede en sectores ricos en sales, coma nas zonas costeiras.

◆ **Expansión térmica (Termoclastia).** Os cambios de temperatura dilatan e contraen as rochas e poden chegar a producir fendas. Sucede en climas, como os desérticos, que se caracterizan por unha grande oscilación térmica diaria.

◆ **Laxamento por descompresión.** É a expansión que experimentan as rochas que se formaron no interior da codia terrestre a altas presións, cando ascenden á superficie. A perda de presión produce a súa dilatación e o seu diaclasado.

B. Meteorización química

É a **alteración da composición química** ou **mineralóxica** da rocha producida pola auga, o aire ou os seres vivos. Este tipo de meteorización é máis eficaz en climas cálidos e húmidos. Os máis importantes son:

◆ **Hidrólise.** É a rotura da estrutura cristalina dun mineral pola acción química dos ións hidróxeno (H^+) e hidroxilo (OH^-) presentes na auga.

◆ **Oxidación.** Certos elementos, como o ferro, en presenza de osíxeno perden electróns e se oxidan.

◆ **Carbonatación.** É unha meteorización producida polo dióxido de carbono. O CO_2 , que hai disolvido na auga reacciona con ela formando ácido carbónico. A auga cargada deste ácido dissolve ben as calcarias.

◆ **Disolución.** Adoita producirse en todos os tipos de meteorización química, malia que as veces adquire maior relevancia, como ocorre coa halita e o xeso.

1.2. TRANSPORTE

Os materiais desagregados, produto da meteorización, poden ser mobilizadas polos axentes de transporte. A acción conxunta da meteorización e o transporte dos produtos dá lugar á erosión ou desgaste dos relevos terrestres.

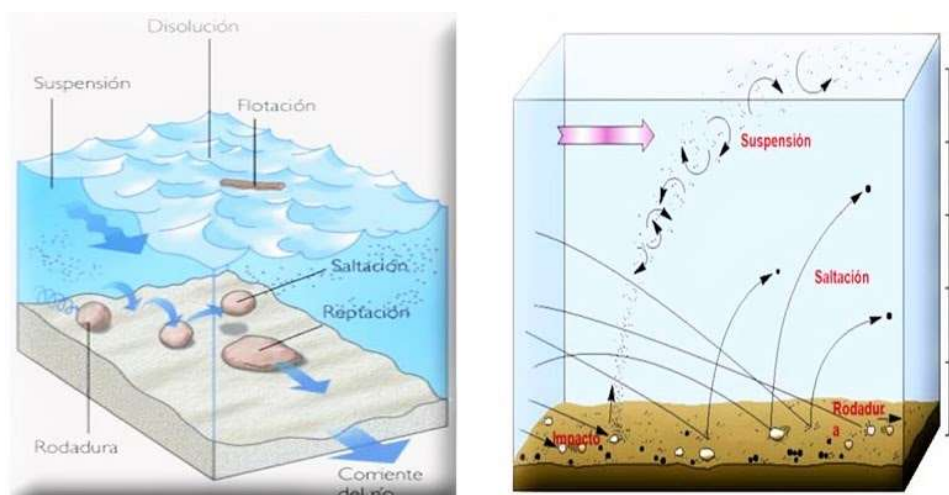
O transporte realízase principalmente por movementos gravitacionais de pendente, a auga superficial, o xeo dos glaciares e o vento.

◆ As augas superficiais.

Esta denominación inclúe **ríos, torrentes e augas salvaxes** ou **de enxurrada** (*arroyada* en castelán. Nos continentes son o axente de erosión e transporte máis importante.

O conxunto de materiais que un río transporta chámase **carga**. A carga pode ser levada en **disolución**, se son substancias solubles, en **suspensión**, se son materiais de pequeno tamaño, ou polo **fondo** (saltación, rodadura ou arrastre), se son materiais de maior tamaño.

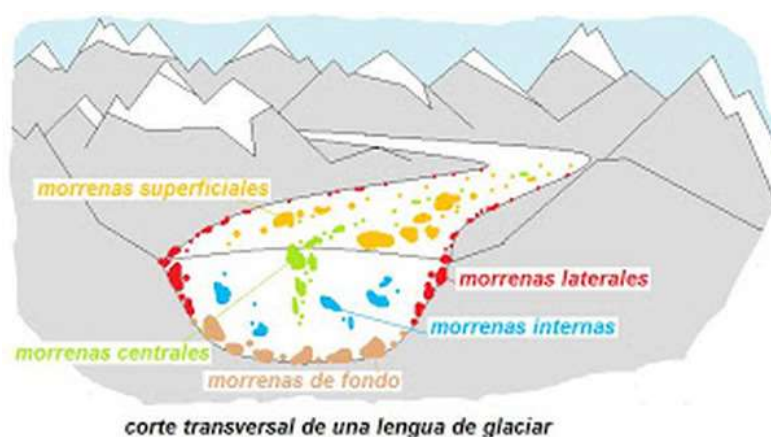
A **capacidade dun río** é a carga máxima que pode transportar, e depende do seu **caudal** e da súa **velocidade**. Se nun momento dado a carga dun río é inferior a súa capacidade, o río erosionará; en caso contrario, depositará parte desa carga. Os materiais de maior tamaño son os primeiros que deixa. Deste modo realiza unha **moderada selección dos materiais transportados**.

◆ Os glaciares.

Nos casquetes polares e zonas de alta montaña o **xeo** substitúe a auga líquida como axente de erosión e transporte. Os glaciares transportan os materiais que caen desde as ladeiras das montañas e os que o propio glaciar erosiona do leito.

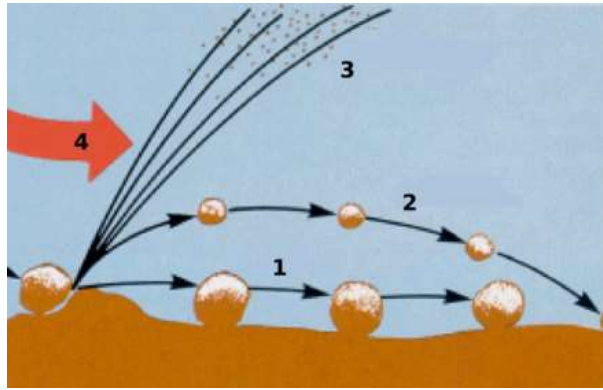
Todos **son transportados sen selección** e deposítense cando o xeo se funde, dando lugar a unhas acumulacións denominadas **morenas**. Segundo a súa posición poden ser: de fondo, laterais ou central.

◆ O vento.

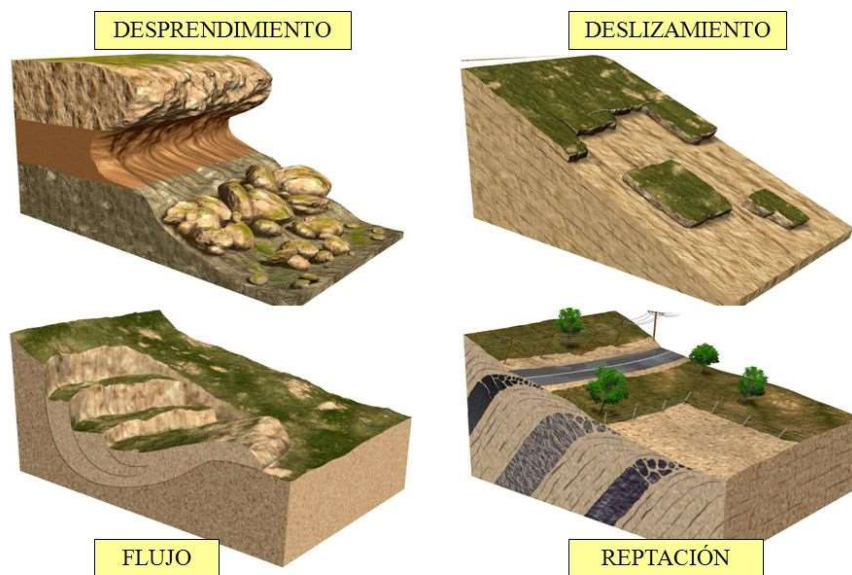
É un axente de erosión e transporte moito menos importante que a auga e o xeo. A súa acción límitase a zonas sen vexetación, con abundantes materiais soltos, e poucas precipitacións. Os materiais moi finos (lamas) son transportados en **suspensión**, e os de tamaño medio (areas) por **saltación**. Ao contrario que o glaciar, o **vento selecciona moi ben** o tamaño dos materiais que transporta.

En ambientes desérticos créanse desertos de pedra, denominados **reg**, cando o vento transporta o material máis fino e deixa ó descuberto a rocha; tamén se crean desertos de area, ou **erg**, cando o vento deposita a area que leva como carga.

◆ Procesos gravitacionais.

Os desprendementos de rochas son un tipo de **proceso gravitacional**, é dicir, un desprazamento de material cara a zonas máis baixas producido pola acción da gravidade, sen que exista un axente intermediario (auga, xeo ou vento) que arrastre os materiais. Os procesos gravitacionais, tamén chamados **movementos en masa** e **movementos de ladeira**, poden ser moi rápidos ou moi lentos. Poden ser desencadeados por un terremoto, unha forte chuva ou unha intervención humana que desestabilice a ladeira.

1.3. SEDIMENTACIÓN

Os materiais erosionados poden ter un transporte máis ou menos longo; cando finaliza deposítanse formando un sedimento.

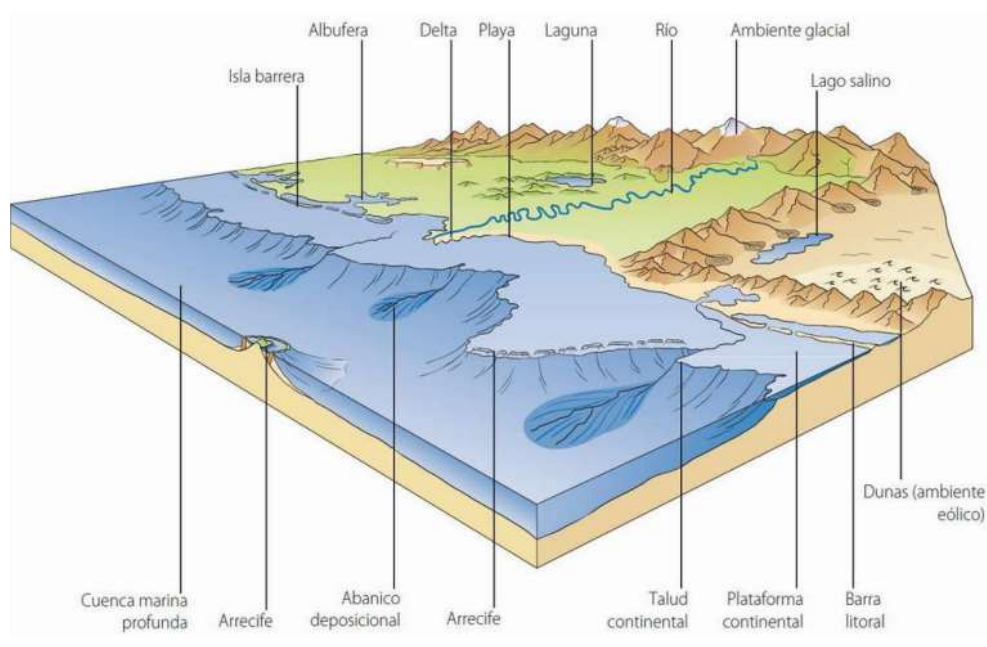
A. Medios sedimentarios

Os sedimentos deposítanse preferentemente nas zonas máis baixas. En consecuencia, a sedimentación é máis abundante nas zonas mariñas ca nas continentais. As grandes áreas nas que se depositan importantes espesores de sedimentos denomínanse **cuncas sedimentarias**. Estas poden ser continentais, aínda que as máis importantes son mariñas.

Nunha cunca sedimentaria poden diferenciarse diversos **medios** ou **ambientes sedimentarios**, que son áreas de depósito cunhas características físicas, químicas ou biolóxicas máis uniformes, que as diferencian doutras circundantes. A albufera de Valencia, o delta do Ebro ou un arrecife de coral son exemplos de ambientes sedimentarios.

Os ambientes sedimentarios poden clasificarse en **continentais**, **de transición** e **mariños**.

- **Continentais.** Son os situados sobre os continentes. Clasifícanse segundo o axente xeolóxico que realiza a sedimentación:
  - **Glaciais.** Zonas de sedimentación de materiais transportados polo xeo.
  - **Fluviais.** Aqueles en que o axente xeolóxico que actúa é un río.
  - **Aluviais.** Zonas onde os regatos e torrentes depositan os seus sedimentos.
  - **Lacustres.** Os fondos e as beiras dos lagos e outras masas de auga doce.
  - **Eólicos.** Zonas de acumulación de materiais transportados polo vento.

- **De transición.** Son os que presentan influencia continental e mariña.
  - **Deltas.** Extensas acumulacións de area e limos achegados por un río na súa desembocadura.
  - **Marismas e Albuferas.** Lagoas costeiras de auga doce ou salgada.
  - **Praias.** Depósitos de area e grava acumulados pola ondada na costa.
  - **Esteiros.** Desembocaduras fluviais amplas, con grande influencia mariña, debido a unha diferenza de altura notable entre a marea alta e a baixa.
- **Mariños.** Situados baixo o mar. Clasifícanse segundo a súa posición xeográfica:
  - **Arrecifes.** Estructuras elaboradas pola acumulación de esqueletos de seres vivos, como corais, moluscos, esponxas, etc.
  - **Plataforma continental.** Zonas somerxidas dos continentes. Son áreas extensas e de intensa sedimentación.
  - **Noiros continentais.** Son as pendentes que unen as plataformas continentais cos fondos abisais.

- **Fondo abisal.** Son os extensos fondos oceánicos. Ao pé do noiro continental prodúcese unha intensa sedimentación, pero lonxe dos continentes a cantidade de sedimentos é escasa.

B. Facies sedimentarias

É o conxunto de características **litolóxicas** (composición, textura e estrutura) e **paleontolóxicas** (fósiles) que permiten identificar un sedimento ou rocha sedimentaria e diferenciala doutras.

A facies depende do proceso de formación da rocha (axente de transporte e ambiente sedimentario) e da natureza da rocha nai. O estudo da facies dun sedimento ou rocha sedimentaria implica analizar a presenza de estruturas sedimentarias, a súa textura, a súa composición e a súa madurez.

• Estruturas sedimentarias.

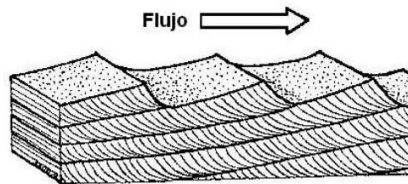
Os sedimentos son depositados en capas ou estratos horizontais, que presentan trazos observables a simple vista, chamados estruturas sedimentarias, que están relacionados co medio de sedimentación. Destacan as seguintes:

◦ Estruturas sedimentarias no plano de estratificación.

- ✓ Fendas de desecamento, formadas por retracción nas arxilas.
- ✓ Rizaduras ou *ripples*, ondulacións producidas pola ondada ou polo vento.
- ✓ Pegadas de pisadas ou icnitas, pegadas de chuvia.

Fendas d. desecamento

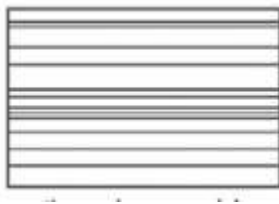
Ripples ou rizaduras.

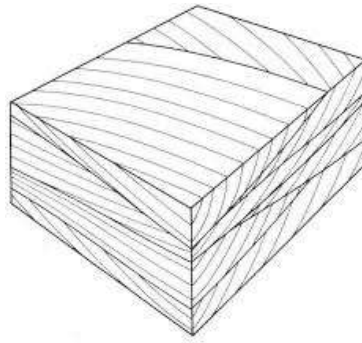
Icnitas de ornitópodos

◦ Estruturas sedimentarias no interior do estrato

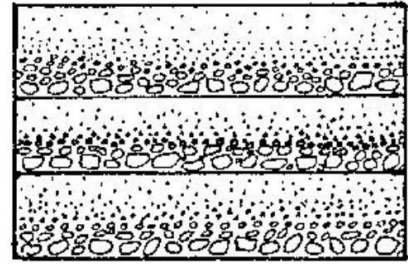
- ✓ Laminación paralela. Grans ordenados paralelamente á estratificación.
- ✓ Laminación cruzada. Grans aliñados que cortan a estratificación.
- ✓ Granoselección ou sedimentación gradada. Os grans máis grosos sitúanse no muro e os máis finos, cara ao teito do estrato.
- ✓ Bioturbación. Condutos deixados na lama por vermes e outros organismos limícolas.

Laminación paralela

Laminación cruzada

Granoselección.

• Textura dos sedimentos

A textura dun sedimento ou rocha sedimentaria é un conxunto de características referidas á forma, o tamaño e a relación entre os grans que o constitúen.

Forma dos grans. Ven definida por dúas variables, a **esfericidade**, ou grao de semellanza cunha esfera, e o **redondeo**, que mide a forma das arestas e vértices dun gran. Como os fragmentos de rocha ao dividirse son moi angulosos e o arredondamento se produce polo rozamento sufrido durante o transporte, o grao de arredondamento informa da lonxitude dese transporte.

Tamaño dos grans. Diferéncianse así tres grupos:

- ✓ **Gravas**, sedimentos grosos cun tamaño superior a 2mm.
- ✓ **Areas**, sedimentos medios con tamaño de gran comprendido entre 2mm e 1/16 mm.
- ✓ **Lamas e Arxilas**, sedimentos finos cun tamaño inferior a 1/16 mm.

Relación entre os tamaños dos grans. Diferéncianse así entre dous tipos de sedimentos:

- ✓ **Sedimentos homométricos.** Os grans posúen un tamaño similar e, polo tanto, experimentaron unha boa selección do tamaño durante o transporte. É o que ocorre, por exemplo, cos sedimentos eólicos.
- ✓ **Sedimentos heterométricos.** Os grans posúen un tamaño desigual e, polo tanto, foron pobremente seleccionados durante o transporte ou non o foron en absoluto. É o caso dos sedimentos glaciarios.

• Composición dos sedimentos

Segundo o proceso de sedimentación que o orixinou, o sedimento presentará diferentes proporcións de compoñentes detríticos e de precipitación química ou bioquímica. Así, de acordo coa súa **orixe** distínguense os seguintes sedimentos:

- ✓ Compoñentes **detríticos**. Denomínanse **clastos**. Son fragmentos de rochas anteriores que foron transportados en estado sólido. Tamén se inclúen aquí fragmentos de organismos, cunchas, esqueletos, etc.
- ✓ Compoñentes **químicos** e **bioquímicos**. Formáronse por precipitación química ou procesos

orgánicos a partir de substancias presentes no propio medio sedimentario.

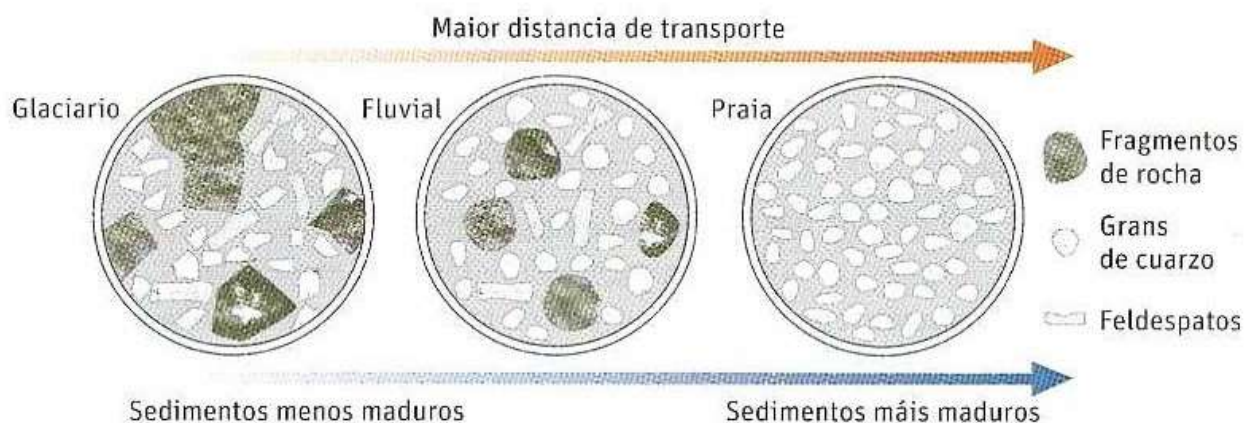
De acordo coa súa **composición mineralóxica**. Identifícanse os minerais que integran o sedimento e a posible presenza de fragmentos de rocha compostos por diversos minerais.

• Madurez dos sedimentos

Durante o transporte, os clastos que forman o sedimento experimentan dous tipos de procesos de maduración:

- ✓ **Madurez textural.** É maior canto máis arredondados e homométricos son os seus grans. Este valor informa do tipo de transporte, se foi moi selectivo ou non, así como da magnitude dese transporte.
- ✓ **Madurez mineralóxica ou composicional.** Os minerais facilmente alterables fanse cada vez máis escasos no sedimento, mentres que os máis estables van representando unha fracción cada vez maior dos clastos. Así, a madurez é tanto maior canto máis cuarzo e menos feldespatos e fragmentos de rocha sen alterar posúa. Informa da selección química sufrida polo sedimento.

Madurez textural e composicional

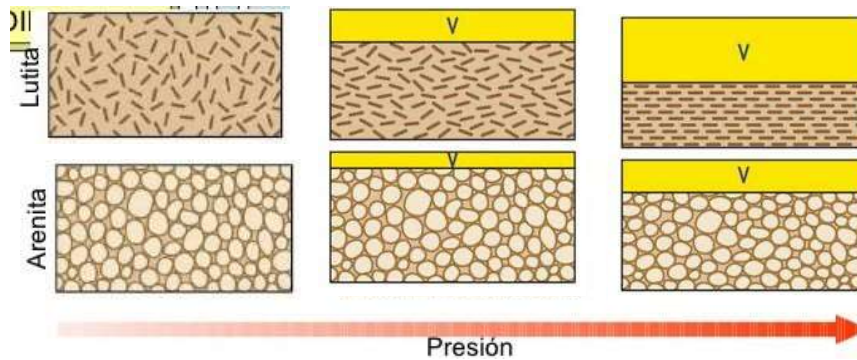
1.4. DIAXÉNESE

Os sedimentos están constituídos por materiais soltos. Para que se orixine unha rocha sedimentaria é necesario que eses materiais se cohesionen e adquiran a consistencia propia dunha rocha.

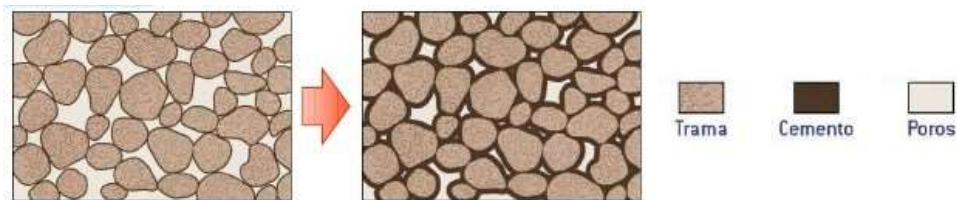
A **diaxénese** ou **litificación** é o conxunto de procesos polos cales un sedimento se transforma en rocha sedimentaria. Comprende as seguintes fases:

◆ Sedimentación en cuncas sedimentarias.

◆ **Compactación.** É a redución do volume ocupado por uns sedimentos como consecuencia do depósito de novos materiais sobre eles. A presión exercida por estes novos depósitos (presión litostática) reduce os ocos que existían entre os grans que compoñen o sedimento. Ao diminuíren os poros amén se reduce a auga que puidese haber neles.

◆ **Cementación.** Consiste na precipitación de minerais que van disolvidos nas augas que circulan entre os grans do sedimento. O mineral precipitado actúa de cemento que une e máis aglutina os grans dese sedimento.

◆ **Reaccións entre os minerais das rochas sedimentarias.** Durante a diaxénese tamén se poden producir alteracións químicas e máis mineralóxicas, como disolucións e substitucións, e, con frecuencia **recristalizacións**.

2. ROCHAS SEDIMENTARIAS

Pódense agrupar en dous tipos principais segundo a súa orixe, establecendo dous grandes grupos: **detríticas** e **non detríticas**. Os dous tipos subdivídense noutras clases atendendo a diferentes criterios.

2.1. ROCHAS SEDIMENTARIAS DETRÍTICAS

Son detríticas as rochas formadas pola acumulación de clastos, fragmentos de diferentes tamaños, procedentes da meteorización de calquera tipo de rocha.

As rochas detríticas clasifícanse segundo o tamaño das partículas predominantes:

◆ **Ruditas (Conglomerados).** Tamaño dos clastos maiores de 2 mm. Se ten clastos redondeados, chámase **pudinga**, e se os clastos son angulosos, denomínase **brecha**.

◆ **Arenitas (Areisca).** Tamaño dos clastos entre 2 e 1/16 mm.

◆ **Lutitas (Arxilas e limos).**

- Os **limos** teñen un tamaño dos clastos entre 1/16 e 1/256 mm.
- As **arxilas** presentan un tamaño dos clastos menores de 1/256 mm

2.2. ROCHAS SEDIMENTARIAS NON DETRÍTICAS

Considéranse rochas sedimentarias químicas as formadas pola precipitación de substancias disolvidas na auga.

A sedimentación pode deberse a dous procesos diferentes:

- Sobresaturación da disolución debido, por exemplo, á evaporación do disolvente. Sucede en climas áridos e dá lugar ás rochas evaporíticas.
- Por reaccións químicas que orixinan compostos insolubles, como o carbonato cálcico.

As rochas sedimentarias químicas poden ter orixe inorgánica ou bioquímica. Neste último caso, prodúcese coa intervención dos seres vivos. É o caso das calcarias formadas pola acumulación de restos de cunchas ou outros organismos mariños como os corais.

As rochas sedimentarias químicas e bioquímicas máis importantes son:

◆ **Rochas carbonatadas.** Formadas por carbonatos de calcio e magnesio.

- **Calcarias.** Compostas por carbonato de calcio.
- **Margas.** Compostas por carbonato de calcio e unha parte importante de limo ou arxila.
- **Dolomias.** Compostas por carbonatos de calcio e magnesio.

◆ **Rochas evaporíticas.** Formadas pola precipitación de sales solubles ao evaporarse a auga de mar ou de lagos salobres.

- **Xeso.** Composto por sulfato de calcio.
- **Sales:** Compostos por cloruro de sodio (**Halita**) ou potasio (**Silvina**).

Detríticas			Químicas - Carbonatadas		
conglomerado	arenisca	arcilla	caliza		
• fragmentos de roca y arena	• pequeños granos de arena	• granos muy pequeños • colores variados	• acumulación de conchas	• estalactitas y estalagmitas	
Químicas - Evaporitas			Orgánicas		
yeso	Sal roca		carbón	petróleo	
• muy blando • puede rayarse con la uña	• sabe salado		• roca blanda y negra • arde con facilidad	• líquido denso y oscuro	

◆ **Rochas organóxenas.** Formadas pola acumulación de materia orgánica.

- **Carbón:** Xérase en ambientes pantanosos pobres en O₂, cunha importante acumulación de materia orgánica de orixe vexetal. Hai catro tipos de carbón: turba, lignito, hulla e antracita. Son tipos que corresponden a grados de compactación e mineralización crecente. A antracita, de feito, ten un grao de metamorfismo baixo.
- **Petróleo:** A teoría máis aceptada sobre a formación do petróleo atribúelle unha orixe similar á do carbón, pero en ambiente sedimentario e cunha acumulación de plancto mariño.